

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Comparative analysis of insurance systems based on risk sharing mechanism (Case study: Mutual and takaful insurances)

F. Azadbakht, E. Yaghouti*, Y. Darvishihoveyda

Department of Islamic Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University of Central Tehran Branch, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

Article History:

Received 10 September 2024

Revised 25 September 2024

Accepted 22 October 2024

Keywords:

Insurance system

Mutual insurance

Risk sharing

Takaful insurance

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: Risk hedging strategies have been integral to the culture of various human societies throughout history. Up until the 14th century AD, risk coverage primarily took the form of trade unions, cooperatives, and mutual aid, with insurance not being recognized as independent transactions or contracts. The concept of insurance emerged in the early 14th century, driven by increased risks associated with economic growth and the complexities of daily life. This evolution led to the development of various insurance systems and models. The aim of this article is to analyze and compare the mutual and takaful insurance systems, both of which are based on the principle of risk sharing Basis. By identifying structural and functional differences, as well as their respective advantages and disadvantages, this study seeks to clarify the confusion surrounding the meanings and concepts of these models.

METHODS: This research is of an applied nature and has been conducted using a descriptive-analytical approach, employing library research and document analysis methods.

FINDINGS: Mutual and takaful insurances are examples of insurance systems founded on the principle of risk sharing basis. The similarities among the concepts of mutuality, cooperation, and takaful have led some individuals to mistakenly believe that these two insurance systems are identical and even interchangeable. For instance, some people equate takaful insurance with mutual or cooperative insurance, arguing that the emergence of takaful is unnecessary; similarly, in various studies, mutual insurance is often regarded as equivalent to cooperative insurance. However, this research indicates that despite sharing common goals and some concepts, these models differ significantly in their operational structures and possess numerous distinct characteristics. These differences necessitate careful consideration when selecting an insurance system that aligns with the specific purposes, characteristics, and risk coverage requirements of a particular target audience. Therefore, in this research, we will first familiarize ourselves with the fundamentals and concepts of both the mutual and the takaful insurance systems. By outlining their structures, characteristics, and the operational mechanisms of these two risk-sharing models, we aim to compare and analyze them in order to clarify misconceptions that may arise from blending concepts and functions, and to identify the target audience for each model.

CONCLUSION: Although there are similarities between the two insurance systems being compared, such as their goals, risk-sharing mechanisms, underwriting practices, capital profit and loss sharing, fairer premiums, transparent performance, and cost reduction, each system also has distinct differences, advantages, and disadvantages. These distinctions include restrictions on operations, types of investments, compliance with Sharia, types of coverage, and methods of risk mitigation. This indicates that despite the similarities in risk-sharing mechanisms, each insurance system caters to its own target audience. People choose the model that best suits their needs and risks based on the types of risks and the beliefs or specific advantages associated with each system. Therefore, the similarity of concepts should not lead to confusion regarding the meanings and applications of these two independent insurance systems, each of which has its own functions, structures, and characteristics.

*Corresponding Author:

Email: e.yaghouti@iauctb.ac.ir

Phone: +9821 77523319

ORCID: 0000-0003-2091-5374

DOI: 10.22056/ijir.2025.01.06

مقاله علمی

تحلیل مقایسه‌ای نظام‌های بیمه‌ای مبتنی بر ساز و کار اشتراک ریسک (مطالعه موردی: بیمه‌های متقابل و تکافلی)

فاطمه آزادبخت، ابراهیم یاقوتی^{*}، یوسف درویشی هویدا

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

چکیده:

پیشینه و اهداف: راهکارهای پوشش ریسک از همان ابتدای تاریخ بشریت، در فرهنگ جوامع گوناگون بشری نقش مهمی داشته است. تا قرن چهاردهم میلادی، اصولاً پوشش ریسک به صورت انجمن‌های صنفی، تعاون و کمک متقابل وجود داشت و بیمه به شکل معامله و قرارداد مستقل مطرح نبود. پیدایش مفهوم بیمه از اوایل قرن چهاردهم میلادی و افزایش ریسک‌های مربوط به رشد و توسعه اقتصادی در زندگی روزمره افراد، موجب معرفی نظام‌ها و الگوهای مختلف بیمه‌ای شده است. هدف این مقاله نیز تحلیل و مقایسه دو نظام بیمه‌ای متقابل و تکافلی مبتنی بر سازوکار اشتراک ریسک و استخراج موارد افتراق و اشتراک ساختاری و عملکردی و بررسی مزایا و معایب آن‌ها، به منظور رفع شبهات و اختلافات منبعث از خلط معنا و مفاهیم این الگوها با یکدیگر است.

روش‌شناسی: این پژوهش از نوع کاربردی بوده و به روش توصیفی-تحلیلی، با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مطالعه اسنادی انجام گرفته است.

یافته‌ها: بیمه‌های متقابل و تکافلی نمونه‌هایی از نظام‌های بیمه‌ای مبتنی بر سازوکار اشتراک ریسک هستند که نزدیک بودن مفاهیم تقابل، تعاون و تکافل باعث شده برای برخی این تصور اشتباه پیش بیاید که این نظام‌های بیمه‌ای یکی هستند و گاه به جای هم استفاده می‌شوند؛ به طور مثال برخی بیمه تکافل را همان بیمه متقابل یا تعاونی می‌دانند و پیدایش بیمه‌ای با عنوان تکافل از نظر آنان بیپه‌وده و عبث است؛ یا در بسیاری از پژوهش‌ها بیمه متقابل را همان بیمه تعاونی می‌دانند، درحالی که مطالعات نشان می‌دهد که این الگوها با وجود داشتن شباهت‌هایی در هدف و برخی مفاهیم، از لحاظ ساختار اجرایی متمایزند و نقاط افتراق بسیاری دارند که وجود این تفاوت‌ها موجب کاربرد و انتخاب هر نظام بیمه‌ای متناسب با هدف، ویژگی و نوع پوشش ریسک‌هایی با جامعه هدف خاصی خواهد بود. بر این اساس در این پژوهش، پس از آشنایی با مبانی و مفاهیم دو نظام بیمه‌ای تقابل و تکافل، با بیان ساختار، ویژگی‌ها و نحوه عملکرد این دو الگوی بیمه‌ای مبتنی بر اشتراک ریسک، به منظور رفع شبهات منبعث از اختلاط مفاهیم و عملکرد و تشخیص جامعه هدف هریک از این الگوها به مقایسه و تحلیل آن‌ها خواهیم پرداخت.

نتیجه‌گیری: به رغم وجود شباهت‌هایی در دو نظام بیمه‌ای مورد مقایسه مانند هدف، تسهیم ریسک، تسهیم سود و زیان پذیرهنویسی و سرمایه، حق بیمه عادلانه‌تر، عملکرد شفاف، کاهش هزینه‌ها و ... هریک از این نظام‌های بیمه‌ای دارای نقاط افتراق و مزایا و معایبی چون وجود محدودیت‌هایی در فعالیت، سرمایه‌گذاری، شرع، نوع پوشش، نحوه پوشش‌دهی ریسک و ... هستند که بیانگر این مطلب است که با وجود شباهت در سازوکار اشتراک ریسک هریک از این دو نظام بیمه‌ای جامعه هدف خود را دارند که افراد با توجه به نوع ریسک و اعتقادات یا مزایای خاص هر یک از این نظام‌ها، الگوی مناسب با هدف و ریسک خود را انتخاب می‌کنند و نباید وجود شباهت مفاهیم موجب خلط معانی و کاربرد این دو نظام بیمه‌ای مستقل شود که کارکردها و ساختار و ویژگی‌های خاص خود را دارند.

اطلاعات مقاله

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۲۰ شهریور ۱۴۰۳

تاریخ داور: ۰۴ مهر ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۰۱ آبان ۱۴۰۳

کلمات کلیدی:

اشتراک ریسک

بیمه تکافل

بیمه متقابل

نظام بیمه‌ای

*نویسنده مسئول:

ایمیل: e.yaghouti@iauctb.ac.ir

تلفن: ۹۸۲۱ ۷۷۵۲۳۳۱۹+

ORCID: 0000-0003-2091-5374

DOI: 10.22056/ijir.2025.01.06

توجه: مدت زمان بحث و انتقاد برای این مقاله تا ۱۱ آوریل ۲۰۲۵ در وبسایت IJIR در «نمایش مقاله» باز است.

مقدمه

پرداخت پول نیست؛ بلکه «تعهد به مشارکت در جبران خسارت وارده بر سایر اعضا است». توزیع و سرشکن کردن خسارات ویژگی عملکرد بیمه‌های غیرسهامی است و انگیزه آن واجد جهات انسان دوستی است و در واقع اصل سهیم شدن در مشقت و سختی یکدیگر است که در مقابل انتقال خسارات [ریسک] است که با انگیزه سودبری است (Mohagheghdamad, 1992).

بیمه‌های تعاونی، متقابل و تکافلی نمونه‌هایی از الگوهای مبتنی بر نظام اشتراک ریسک هستند که نزدیک بودن مفاهیم تقابل، تعاون و تکافل باعث شده است؛ تا این تصور اشتباه پیش بیاید که این الگوهای بیمه‌ای یکی هستند و گاه به‌جای هم استفاده می‌شوند؛ به‌طور مثال برخی بیمه تکافل را همان بیمه متقابل یا تعاونی می‌دانند و پیدایش بیمه‌ای به‌عنوان تکافل از نظر آن‌ها بیهوده و عبث است؛ یا در بسیاری از پژوهش‌ها بیمه متقابل را همان بیمه تعاونی می‌دانند، درحالی‌که مطالعات نشان می‌دهد که این الگوها با وجود داشتن شباهت‌هایی در هدف و برخی مفاهیم، از لحاظ ساختار اجرایی متمایزند و نقاط افتراق بسیاری دارند. با توجه به اینکه پژوهش‌های متعددی در زمینه بیمه‌های متعارف (سهامی) و بیمه‌های تعاونی (نمونه‌ای متداول از نظام بیمه‌ای غیرسهامی) صورت گرفته است؛ در این نوشتار برآنیم که به مقایسه دو نظام بیمه‌ای «متقابل» و «تکافلی» به‌عنوان دو الگوی نظام اشتراک ریسک بپردازیم و با تنقیح و تحلیل مقایسه‌ای این دو نظام بیمه‌ای، گامی مثبت در رفع شبهات منبعث از اختلاط مفاهیم و عملکرد و تشخیص جامعه هدف هریک از این الگوها برداریم.

مبانی نظری پژوهش

نظام بیمه‌ای متقابل

شاید بتوان گفت که بیمه متقابل، تاریخی به قدمت تاریخ بشر دارد، زیرا نمونه‌های زیادی از بیمه‌های متقابل در قالب اتحادیه و انجمن‌های صنفی در جوامع مختلف بشری وجود داشته است؛ به‌طور مثال، در زمان رومیان، برخی جوامع، چیزی مانند بیمه متقابل را به‌صورت انجمن‌های تدفین از اعضای از بردگان و انسان‌های آزاد اجرا می‌کردند. در دوران قرون وسطی نیز، در فلاندرز، انجمن‌های بیمه متقابل در برابر آتش‌سوزی، غرق شدن کشتی، تلف دام، و ... مرسوم بوده است (SwissRee, 2016). اما در مورد تاریخ پیدایش بیمه متقابل به مفهوم امروزی، در میان صاحب‌نظران اختلاف نظر وجود دارد. مانز (Manes) آن را به قرون پانزدهم و شانزدهم میلادی و گیرک (Gierke) به قرن هجدهم میلادی در آلمان برمی‌گرداند. اما اشمولر (Schmoller) معتقد است که پس از آتش‌سوزی بزرگ انگلیس در سال ۱۶۶۶ مفهوم شرکت بیمه متقابل و اولین بیمه‌گر آن با نام «دفتر آتش‌نشانی» برای بیمه کردن خانه‌های آجری و اسکلت‌بندی‌شده پدیدار شد (Barou, 1936). در حال این نوع از نظام بیمه‌ای بیشتر در زمینه فعالیت‌های روستایی گسترش یافته است، اما تولیدکنندگان شهری نیز بیمه متقابل را برای پوشش

«نظام» از نظر لغوی کلمه‌ای عربی و معادل واژه انگلیسی «System» است که در زبان فارسی، معادل واحدی ندارد؛ البته در سال‌های اخیر، فرهنگستان زبان و ادب فارسی واژه فارسی «سامانه» را معادل «سیستم» پیشنهاد کرده است که در بسیاری از نوشته‌ها، خصوصاً متن‌های رسمی دولتی رواج یافته است، اما از آنجاکه این اصطلاح برای راهکارهای نرم‌افزاری هم به کار می‌رود، وضعیت بلاتکلیفی دارد و استفاده از آن با ابهام همراه است. بنابراین در نوشته‌های مختلف، بسته به موضوع، نیاز و ترجیحات و سلیقه نویسنده، کلمه‌های متعددی به عنوان معادل فارسی سیستم به کار می‌روند؛ اما قطعاً خود واژه سیستم شناخته‌ترین معادل واژه عربی نظام است. به‌طور مثال تعبیرهای نظام بانکی و نظام اقتصادی و ... معادل سیستم بانکی و سیستم اقتصادی هستند.

در اصطلاح نیز «نظام» یا «سیستم»، عبارت است از مجموعه‌ای از اجزای کوچک‌تر که مستقل از هم نیستند و به‌نوعی با یکدیگر در تعامل و تأثیرپذیری‌اند و معمولاً «هدف یا کارکرد» دارند؛ مانند سیستم بانکی، سیستم اقتصادی، سیستم بیمه‌ای و ... (Amid, 1996). بر این اساس می‌توان گفت که سیستم یا نظام‌های بیمه‌ای نیز مجموعه‌ای از سیستم‌های مالی، برای مدیریت ریسک‌های اقتصادی و اجتماعی هستند که مجموعه‌ای از قراردادهای، برنامه‌ها و نهادها با هدف ارائه پوشش مالی در برابر خطرات و وقایع ناخواسته به‌منظور کاهش ریسک، تأمین مالی، توزیع ریسک، تشویق سرمایه‌گذاری و ... را شامل می‌شوند. اجزای اصلی نظام‌های بیمه‌ای عموماً از بیمه‌گر، بیمه‌گذار، بیمه‌نامه، حق بیمه و پوشش بیمه‌ای تشکیل شده است. به‌طور کلی، نظام بیمه‌ای نقش مهمی در پایداری اقتصادی و اجتماعی و کاهش تبعات مالی ناشی از حوادث ناخواسته دارد (Meadows, 2008).

با پیدایش مفهوم بیمه، از اوایل قرن چهاردهم میلادی و نیاز افراد و جوامع به پوشش ریسک‌های نوظهور، نظام‌ها و الگوهای مختلف بیمه‌ای برای پوشش و مدیریت ریسک‌ها پدید آمدند. در بازارهای بیمه‌ای، با توجه به شاخصه انتقال یا توزیع ریسک، دو نظام بیمه‌ای سهامی (تملیکی) و غیرسهامی (تقابلی) وجود دارد (Birds et al., 2022). نظام بیمه‌ای سهامی که براساس شاخصه انتقال ریسک است، فقط در شرکت‌های سهامی مانند شرکت‌های بیمه خصوصی و سایر انجمن‌هایی مطرح است که در آنجاها منافع مادی مطرح باشد. در این نظام بیمه‌ای، بیمه‌گذار موظف است مبلغ معینی که حق بیمه نامیده می‌شود، بپردازد و در مقابل، بیمه‌گر نیز متعهد به پرداخت خسارات، حسب قرارداد منعقد می‌شود. در این حالت بیمه‌گذار در واقع تابع خط‌مشی معینی است و نه عضو است و نه در امور شرکت مشارکتی دارد. به‌طور خلاصه آنکه او، در شرکتی که دیگران از طریق بیمه‌گری از آن منتفع می‌شوند، ذی‌نفع نیست. اما نظام بیمه‌ای غیرسهامی که براساس شاخصه توزیع و اشتراک ریسک است، ازسوی کل اعضا، تأسیس و اداره می‌شود و در واقع «اعضا شرکای آن محسوب می‌شوند». در این نهاد، حق بیمه لزوماً

بدین ترتیب با رشد بیمه‌گرهای متقابل، امروزه شرکت‌های بیمه متقابل تقریباً در همه جای دنیا وجود دارند و انواع مختلفی از بیمه‌ها را ارائه می‌کنند. بیمه P&I (Protection and Indemnity) و بیمه هم‌تا به هم‌تا یا P2P (Peer-to-Peer) دو نوع از پوشش ریسک بیمه‌های متقابل هستند که امروزه رونق فراوانی دارند. بیمه‌های متقابل P&I نوعی بیمه متقابل ویژه برای کشتی‌ها و مالکان آنها هستند که خطرات مربوط به مسئولیت‌های قانونی ناشی از عملیات دریایی را پوشش می‌دهند (Bagheri and Balouchi, 2023). این نوع بیمه به‌طور خاص برای تأمین خطراتی طراحی شده است که نمی‌توانند تحت پوشش بیمه‌های معمولی قرار بگیرند و معمولاً توسط کلوپ‌های بیمه متقابل (P&I Clubs) ارائه می‌شوند، که نهادهایی غیرانتفاعی‌اند و اعضا و مالکان کشتی‌ها با هم همکاری می‌کنند تا ریسک‌ها و هزینه‌ها را تقسیم کنند (Bennett, 2006). نخستین کلوپ حمایت از مالکان کشتی‌ها، در سال ۱۸۵۵ در انگلستان ایجاد شد (Ghebresilassie, 2013). هدف اصلی تأسیس این انجمن‌های متقابل، ارائه بیمه مناسب برای ادعاهای شخص ثالث علیه صاحبان کشتی است (Ebrahimi et al., 2017). این باشگاه‌ها، امروزه یکی از مهم‌ترین نوع از شرکت‌های بیمه کشتی هستند که گوناگونی پوشش‌های بیمه‌ای ارائه‌شده توسط این انجمن‌ها، آن‌ها را به یکی از مهم‌ترین ابزار ایمنی در کشتی‌رانی بین‌المللی و عرصه تجارت بین‌الملل تبدیل کرده است (Semark, 2013).

بیمه‌های هم‌تا به هم‌تا (P2P) نیز، مدل جدید و نوآورانه‌ای از بیمه‌های متقابل برای مدیریت ریسک‌ها، طبق سازوکار اشتراک ریسک و بر پایه اصل همکاری و اعتماد متقابل‌اند که تاریخچه‌ای نسبتاً کوتاه و درعین حال جالب توجه دارند. با ورود استارت‌آپ‌های نوآور در زمینه بیمه و رشد فناوری‌های مربوط به بلاکچین، بیمه‌های P2P به‌عنوان یک مدل تجاری جذاب در صنعت بیمه مطرح شدند. بدین ترتیب، شرکت‌هایی مانند Lemonade، Socius و Friendsurance به بازار وارد شدند و این مدل را به‌عنوان روشی جایگزین برای بیمه‌های سنتی معرفی کردند (Benjaafar et al., 2019). در این نوع بیمه همانند دیگر بیمه‌های متقابل، گروهی از افراد با نیازهای مشابه ریسک‌های خود را جمع‌آوری می‌کنند و برای جبران خسارت‌های احتمالی به یکدیگر پوشش می‌دهند. بسیاری از شرکت‌های بیمه P2P از فناوری‌های نوین، مانند بلاکچین، برای شفاف‌سازی و ثبت اطلاعات استفاده می‌کنند. در این مدل، ادعاهای خسارت معمولاً به‌طور مستقیم و بدون نیاز به مراحل پیچیده و زمان‌بر بررسی می‌شوند که هم به اعضا اطمینان می‌دهد که هزینه‌ها و ادعاها به‌طور عادلانه مدیریت می‌شوند و هم موجب کاهش هزینه‌هاست. انعطاف‌پذیری و پوشش‌های شخصی‌سازی‌شده در این نوع بیمه‌های متقابل، به‌رغم وجود چالش‌هایی چون سازگاری با مقررات دولتی، موجب رونق و محبوبیت روزافزون آن، به‌ویژه در بین نسل جوان، شده است (Abdikerimova and Feng, 2022).

خطرهای حرفه‌ای بنگاه‌هایشان استفاده کرده‌اند. با پیدایش شکل جدیدی از همبستگی اجتماعی، در طول انقلاب صنعتی در قرن ۱۸، ۱۹ و آغاز قرن بیستم، گروه‌های اجتماعی و حرفه‌ای مانند خرده‌فروشان، معلمان و ... این بیمه را نه‌تنها برای حفاظت در برابر خطرهای حرفه‌ای، بلکه نیز در برابر خطراتی که جنبه‌های مختلف زندگی‌شان را تهدید می‌کرد، پذیرفتند (Gonulal, 2012).

واژه «متقابل» (mutual)، در لغت به‌معنای «مشترک و دوجانبه» است. بنابراین، «بیمه متقابل» (mutual insurance) نیز معنایی نزدیک به همین مفهوم دارد. در اصطلاح نیز، بیمه متقابل، به‌معنای «اجتماع چند نفر برای تأسیس شرکتی با سرمایه مشترک است تا تعهد کنند که اگر هریک از آنان دچار خسارتی _ اعم از مالی و جانی _ شدند، از طریق آن شرکت جبران کنند»؛ در واقع این نظام بیمه‌ای، «نوعی تأسیس اجتماعی قلمداد می‌شود که با اجتماع افراد هم‌شغل یا وابسته به یک شغل از طریق موازن آماری تشکیل می‌شوند» (Mohagheghdamad, 1992) «و اعضای آن در آن واحد هم بیمه‌گر و هم بیمه‌گذارند» (Mohagheghdamad, 1992; Mahmoud Salehi, 2010) و قصد آن، فارغ از هر نوع سودجویی که به بهای فقر دیگران فراهم شود، کاهش مسئولیت مالی و جانی افراد است و در نتیجه با تقسیم این بار بین اعضای گروه، فرد خاطی سبکبار می‌شود (Mohagheghdamad, 1992).

(Barou (1936) اظهار داشته که: «شرکت بیمه متقابل، اتحادیه نامحدودی است که بیمه‌شوندگان آن را ایجاد می‌کنند. این اعضا به پرداخت سهم‌های دوره‌ای ازپیش‌تعیین‌شده _ و مورد توافق _ متعهد می‌شوند و مبالغ جمع‌آوری‌شده به‌منظور پوشش زیان‌های محتمل‌الوقوع اعضای آینده _ در محدوده زمانی مورد توافق _ هزینه می‌شود».

امروزه، بسیاری از شرکت‌های بیمه متقابل، از بزرگ‌ترین شرکت‌های بیمه دنیا هستند. به‌طور مثال در فرانسه، منشأ تأسیس شرکت بیمه AXA که یکی از بزرگ‌ترین شرکت‌های بیمه جهان است به یک شرکت بیمه متقابل کوچک آتش‌سوزی با تعداد انگشت‌شماری از مردان و زنان نرماندی فرانسه به سال ۱۸۱۷ باز می‌گردد. در ایالات متحده آمریکا نیز، قدیمی‌ترین شرکت بیمه متقابل، شرکت فیلادلفیا است که بنجامین فرانکلین و همسایگانش در سال ۱۷۵۲ تأسیس کردند و هنوز هم در حال فعالیت است (Gonulal, 2012).

شرکت‌های بیمه متقابل، در آمریکا، شامل بزرگ‌ترین شرکت‌های بیمه هستند که حدود ۲۵ درصد از بازار ایالات متحده را تشکیل می‌دهند. این شرکت‌ها، تحت نظر قانون فدرال‌اند و متقابل یا غیرمتقابل بودن شرکت را قانون تعیین می‌کند. براساس داده‌های انجمن ملی کمیسیون‌های بیمه (NAIC) در سال ۲۰۲۲، بزرگ‌ترین شرکت بیمه عمر آمریکا، شرکت بیمه متقابل نورسوستر کمی بیش از ۷ درصد از سهم بازار بیمه‌های متقابل جهان را در اختیار دارد (Barou, 1936).

نظام بیمه‌ای تکافل

«تکافل» دارای مفاهیم عام و خاص است که مفهوم عام آن شئون مختلفی از زندگی اجتماعی را دربرمی‌گیرد و مفهوم خاص آن، در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، خانواده و ... معنای کاربردی مختص به همان حوزه را دارد. بر این اساس منظور از «تکافل» در نوشته حاضر نیز مفهوم و معنای خاص آن درحوزه بیمه است؛ که تحت عنوان «بیمه تکافل» از آن نام می‌بریم.

«تکافل» کلمه‌ای عربی است که از ریشه «کفل» به معنای «برعهده گرفتن و ضمانت شیء یا نفس» گرفته شده است (Farahidi, 1988) و از نظر لغوی به معنای «اطمینان دادن و تضمین کردن یکدیگر» (Swartz and Coetzer, 2010) و همچنین «ضمانت متقابل افراد نسبت به مخاطرات» آمده است (Zare Beromi and Kazemi, 2020). این واژه در اصطلاح نیز عبارت است از «ضمانت متقابل گروهی از مردم، بر یکدیگر که در مقابل زیان معین توافق کنند و در منافع نیز مشترک باشند» (Lim et al., 2010).

Hassan and Abbas (2020) بیان کردند که نظام بیمه تکافل نظام مالی اسلامی، مبتنی بر سازوکار اشتراک ریسک و با اصل توزیع برابر ثروت است. این نوع بیمه که در اغلب کشورها به بیمه اسلامی «Islamic Insurance (takaful)» شناخته می‌شود، تضمینی است که به مشارکت‌کننده داده می‌شود (Nugroho et al., 2021; Wahyono and Palupi, 2021) و مفهومی از همکاری متقابل برای تضمین حمایت متقابل اعضا است (Ali, 2016). یعنی طرف مقابل تضمین می‌کند که حق مشارکت دریافتی از مشارکت‌کنندگان را به عنوان غرامت و خسارت به آن‌ها پرداخت کند (Cahyandari et al., 2023). تکافل به معنای امروزی، پیشینه چندان ندارد، اما ماهیت تکافل براساس مسئولیت مشترک در رابطه با دیه، در عرف عرب باستان (نظام عقيله) بوده است که مورد تأیید پیامبر (ص) قرار گرفته و اصحاب پیامبر نیز بعداً این عمل را انجام دادند (Shaikh et al., 2011). بنابراین فلسفه‌ها و اصول تکافل مبتنی بر اصل همیاری در پرداخت خسارت یا توزیع خطر در اسلام جدید نیست و هریک از الگوهای تکافل، به نوعی از دیرباز در برخی آداب و رسوم میان مسلمانان قابل مشاهده بوده است (Billah, 2003). اما نظام تکافل، به عنوان الگویی برای پوشش ریسک، در دوران معاصر، در حدود بیش از چهل سال پیش (در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰) در پی ایرادهای فقهی برخی فقه‌های عامه در مورد انتقال ریسک در بیمه‌های متعارف پدید آمد و مشروعیت بیمه، موضوع بحث بسیاری از نشست‌های علمی فقه‌های اهل سنت قرار گرفت. اولین شورای جهانی در این زمینه، در قاهره، در سال ۱۹۶۰ تشکیل شد که اعضای آن جلسه، به اتفاق آراء، بیمه متعارف را به دلیل مبتنی بودن بر سازوکار انتقال ریسک، شامل سه عنصر غیرشرعی (غرر، ربا و قمار) دانستند و سرانجام آکادمی فقه در سال ۱۹۸۵، حکمی مبنی بر حرمت و ممنوع بودن بیمه‌های تجاری متعارف اعلام کرد و بیمه مبتنی بر اصول تعاون، رعایت شرع و کمک‌های خیریه را که مؤید مبانی معاملات اسلامی است جایگزین

آن کرد (Zulkifly, 2011; Cheikh, 2013). از نظر حقوقی نیز، بسیاری از حقوق‌دانان مسلمان اتفاق نظر دارند که اسلام، در اصل، مفاهیم بیمه را رد نمی‌کند و بیمه، بر پایه مفهوم ادغام ضرر و زیان، در تضاد با شریعت نیست و جبران خسارت یک عضو زیان‌دیده و مسئولیت گروهی، نه تنها مورد تأیید اسلام است، بلکه حتی آن را تشویق می‌کند؛ اگرچه مدل‌های بهره‌برداری از تکافل، باید منطبق بر شریعت بوده و عناصر اصلی قرارداد، براساس اصول بیمه اعمال شوند (Matsawali et al., 2012). بنابراین آنچه مورد حرمت برخی فقه‌های اهل سنت قرار گرفته، شبهات فقهی سازوکار انتقال ریسک در بیمه‌های متعارف است نه اصل بیمه؛ که برای رفع این شبهات نیز، سازوکار اشتراک ریسک را در قالب «نظام تکافل» به عنوان جایگزین بیمه‌های متعارف پیشنهاد کردند. بر این اساس، بسیاری از شرکت‌های تکافل در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در کشورهای گوناگون مسلمان تأسیس شدند و به طور موفق مشغول فعالیت شدند. پتانسیل و آگاهی و تقاضای فزاینده این نظام بیمه‌ای، علاوه بر کشورهای اسلامی، در کشورهای غیراسلامی نیز فرصتی را برای بیمه‌گران فراهم کرد؛ تا با کمترین هزینه از طریق راه‌اندازی پنجره تکافل در این بازار خاص نفوذ کنند (Khan, 2009). نکته قابل توجه، حکم شورای فتوا درباره کشورهای غیراسلامی فاقد نظام تکافل است که خرید بیمه‌نامه از شرکت‌های بیمه متقابل و تعاونی، که آن‌ها نیز براساس سازوکار اشتراک ریسک هستند با این مضمون را مجاز دانسته است: «... معروف است که در اکثر کشورهای غیراسلامی شرکت‌های بیمه تعاونی و متقابل وجود دارد. شرکت در این خدمات، از نظر شرعی ضرری ندارد. بنابراین، برای مسلمانی که در کشوری که چنین شرکت تعاونی بیمه‌ای وجود دارد، قرارداد با شرکت بیمه تجاری حرام است. مسلمانان موظف‌اند در صورت نبود شرکت تکافل در کشور، بیمه‌نامه قانونی خود را از شرکت تعاونی و بیمه متقابل خریداری کنند» (Gonulal, 2012).

هم‌اکنون نیز، در دنیا بیش از ۵۰۰ شرکت تکافل و ۴۰ شرکت تکافل اتکایی، در حدود بیش از ۶۰ کشور، محصولات تکافل را در دو حوزه تکافل عمومی و تکافل خانواده ارائه می‌دهند و چندین سازمان اسلامی از قبیل «هیئت خدمات مالی اسلامی» (IFSB) و «حسابداری و سازمان حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی» (IFAA)، دستورالعمل‌ها و نظارت‌هایی را در خصوص فعالیت این شرکت‌ها ارائه کرده‌اند. شایان ذکر است که به رغم رشد و توسعه نظام بیمه تکافلی از زمان توسعه «صنعت مالی اسلامی» و جهانی شدن سریع «بازار سرمایه اسلامی»، فقدان استانداردسازی، معضل اصلی در ترویج «محصولات رقابتی اسلامی» در سراسر جهان است (Hassan, 2020). دلیل این امر نیز، که باعث ایجاد هرج و مرج در میان توسعه یکسان «محصولات رقابتی اسلامی» می‌شود، تفاسیر متفاوت از فقه، براساس قوانین اسلامی منطبق بر «فقه اسلامی» رایج در آن کشور است (Ali, 2016). زیرا مرحله تفسیر شریعت اسلامی به «فقه» معروف است و مفهوم دیگری در فقه اسلامی به «اجماع» معروف است که اجماع علما موجب شکل‌گیری قانون است. وجود پنج مکتب شرعی برجسته «جعفری»، «شافعی»، «مالکی»، «حنبل» و «حنفی»

بیمه تعاونی در دهه اخیر» نیز نویسنده سعی دارد با نگاهی تازه به فعالیت شرکت‌های تعاونی طی دهه‌های اخیر و دلایل موفقیت آن‌ها در چهار بازار بزرگ جهانی بنگرد. او در این مقاله به مقایسه بین یک شرکت بیمه تعاونی و یک شرکت بیمه سهامی از لحاظ تضاد بین سهامداران، بیمه‌گذاران و مدیران، معافیت مالیاتی و حمایت سازمان‌های بین‌المللی بودن و ... می‌پردازد (Peykarjoo, 2001).

طرح پژوهشی «مطالعه مبانی نظری و ساختار مدیریتی بیمه‌های تعاونی» که به بررسی و تحلیل ساختار مدیریتی بیمه‌های تعاونی پرداخته شده است؛ پس از تحلیل ضرورت توسعه این نوع از بیمه‌های تجاری، الگوهای موجود و تجربیات کشورهای مختلف تحلیل شده و در نهایت الگوی تجاری ایجاد بیمه‌های تعاونی در کشور پیشنهاد و ارائه شده است (Abdul Maliki et al., 2013).

در میان پژوهش‌های خارجی نیز، پژوهش مستقلی در این زمینه صورت نگرفته و مرتبط‌ترین پژوهش‌های یافت‌شده در این زمینه عبارت‌اند از:

Van Hull (2016) در گزارشی که ICMIF منتشر کرده، با عنوان «راهنمای عملی برای درک بیمه متقابل» نمایی کلی از چیستی بیمه متقابل و ارتباط آن در دنیای بیمه امروز را با توصیفی واضح و جامع از ساختار، حاکمیت و هدف شرکت‌های متقابل، برای استفاده ناظران و قانون‌گذاران شرکت‌های بیمه ارائه کرده است، تا باعث ایجاد همسویی قوی‌تری بین اهداف نظارت و اعمال متناسب قوانین و استانداردها از لحاظ ماهوی و شکلی برای شرکت‌های متقابل شود.

SwissRee (2016) در گزارشی با عنوان «بیمه متقابل در قرن بیست و یکم: بازگشت به آینده؟» ضمن معرفی بیمه متقابل به بررسی تاریخی، نحوه عملکرد، میزان سهم حق بیمه متقابل در جهان، استراتژی‌های سرمایه و ... در مورد این نوع نظام بیمه‌ای پرداخته است.

Gonulal (2013) در کتاب «رویکردهای جایگزین بیمه تکافل و متقابل برای مدیریت ریسک» که شامل ۱۳ فصل است؛ در ۴ فصل اول به مباحث مرتبط با بیمه‌های متقابل از قبیل ساختار و معرفی مدل‌های اولیه و در فصل ۵ به مطالعه بیمه‌های هیبریدی پرداخته و در فصل‌های بعدی (۶ تا ۱۳) به مسائل مرتبط با بیمه‌های تکافل همچون سرمایه‌گذاری، چالش‌ها، نظارت، میکروتکافل، تکافل اتکایی و ... پرداخته است، اما به‌رغم بیان مباحث مهمی از این دو نظام بیمه‌ای، آن‌ها را مقایسه نکرده است.

Anyomi (2023) در مقاله «کارایی: شرکت‌های بیمه متقابل در مقابل بیمه‌های سهامی» به بررسی و مقایسه بین اشکال سازمانی بیمه‌های متقابل و بیمه‌های سهامی پرداخته است و با روش تحلیل پوششی داده‌های اندازه‌گیری مبتنی بر (MSBM-DEA) در بیمه‌های اموال و مسئولیت ایالات متحده نشان داده است که بیمه‌گذاران متقابل از نظر اعتبار و کارایی سرمایه‌گذاری از بیمه‌گذاران بیمه‌های سهامی بهتر عمل می‌کنند.

Barakat (2024) در مقاله «ارزیابی قابلیت اجرای ساختار

در فقه اسلام که هر مکتبی هم، دارای علمای برجسته‌ای به نام «مراجع» {مفتیان} است و هریک از این «مراجع تقلید» {مفتی‌های معروف} با تخصص در مسائل مالی اسلامی، به‌عنوان «عضو هیئت شرعی» در نهادهای تکافل فعالیت می‌کنند و روش‌هایی را برای صدور احکام شرعی تحت فرایندی به نام «اجتهاد» پیش می‌برند (Billah, 2003). بر این اساس می‌توان گفت که وجود مکاتب مختلف در فقه اسلامی و تفاسیر متفاوت فقهای برجسته این مکاتب از تکافل، موجب فتاوی و ایجاد الگوهای مختلف، در نهاد و نظام بیمه‌ای تکافل شده است. این الگوهای عملیاتی تکافل، مشتمل بر برخی از عقود (و ایقاعات) شرعی از قبیل شرکت، وکالت، مضاربه، جعاله، هبه، قرض، وقف، ودیعه و ... هستند که اجتماع چند مورد از این عقود، در یک توافق خاص، موجب می‌شود ماهیت قرارداد بیمه تکافل شکل گیرد. در قانون خدمات مالی اسلامی مالزی و قانون تکافل افغانستان، «نظام تکافل» به‌ترتیب چنین تعریف شده است: «تکافل، همتای اسلامی بیمه متعارف است و هم در زندگی به‌صورت تکافل خانواده و هم در اشکال عمومی به‌صورت تکافل عمومی وجود دارد» (Bank Negara Malaysia, 1984). «تکافل نظامی است مطابق با اصول شریعت اسلامی که مبتنی بر همکاری مشترک است و براساس آن مشارکت‌کنندگان تکافل توافق می‌کنند به صندوق مشترک، سهم مشارکت تکافل معینی را تأدیه کنند و در صورت وقوع اتفاقات مشخص، طبق قرارداد، آن‌ها یا افراد ذی‌نفع دیگر، مستحق مفاد مالی یا جبران خسارت شناخته می‌شوند» (Afghanistan Ministry of Finance, 2019).

مروری بر پیشینه پژوهش

به‌رغم جست‌وجوهای بسیار در زمینه پیشینه پژوهش، کار علمی مستقلی در این زمینه صورت نگرفته است و در میان پژوهش‌های فارسی، تنها چند مقاله و یک طرح پژوهشی که غالب بحث آن‌ها نیز مربوط به بیمه‌ها و الگوهای تعاونی است یافت شد که عبارت‌اند از: مقاله «تحلیل تطبیقی بیمه تعاونی با سایر انواع بیمه از منظر اقتصادی و ارائه یک الگوی ترکیبی سازگار با شریعت» که در این مقاله به بررسی تطبیقی بیمه‌های تعاونی و بیان مزایا و معایب آن‌ها در مقایسه با سایر انواع بیمه از دیدگاه شاخصه‌های اقتصادی و اسلامی پرداخته شده است. در نهایت نیز الگویی ترکیبی از بیمه‌های مورد بررسی ارائه شده است، به‌طوری که از بعد اقتصادی و اسلامی کمترین معایب و بیشترین مزایا را در خود لحاظ کند (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

در مقاله «بیمه متقابل در پیشینه اسلامی (ضمان عاقله و جزیره)» به بررسی تفصیلی ضمان عاقله و جزیره در میان اعراب و در زمان پیامبر اکرم (ص) و حضرت علی (ع) پرداخته شده و نویسنده این نظام را معادل بیمه متقابل دانسته و به‌طور مختصر در دو صفحه به تعریف بیمه دوجانبه یا متقابل و تفاوت آن با سایر انواع بیمه پرداخته است (Mohagheghdamad, 1992).

در مقاله «بررسی ویژگی‌ها، قابلیت‌ها و دلایل موفقیت شرکت‌های

به کار بردن عناوین آن‌ها به جای یکدیگر می‌شود؛ درحالی‌که این الگوها با وجود داشتن شباهت‌هایی در هدف و برخی مفاهیم، اما از لحاظ ساختار اجرایی متمایزند و نقاط افتراق بسیاری دارند. بر این اساس و با توجه به اینکه بحث تکافل از یک سو دارای شباهت‌های بسیاری با بیمه‌های متقابل بوده و از سوی دیگر، امروزه مورد توجه بسیاری از کشورها قرار گرفته است، در این نوشتار برآنیم که به مقایسه دو نظام بیمه‌ای «متقابل» و «تکافلی» به عنوان دو الگوی نظام اشتراک ریسک بپردازیم و با تنقیح و تحلیل مقایسه‌ای این دو نظام بیمه‌ای، گامی مثبت در رفع شبهات منبث از اختلاط مفاهیم و عملکرد و تشخیص جامعه هدف هریک از این الگوها برداریم. بنابراین در این قسمت، ضمن بیان ساختار، ویژگی‌ها و نحوه عملکرد این دو الگوی بیمه‌ای مبتنی بر اشتراک ریسک، به مقایسه و تحلیل آن‌ها خواهیم پرداخت.

ساختار و نحوه عملکرد نظام بیمه متقابل

✓ در این نظام بیمه‌ای، سازوکار اشتراک ریسک، جنبه منطقه‌ای و حرفه‌ای دارد؛ یعنی فقط می‌توانند افرادی را که در یک حرفه هستند یا شغل آن‌ها وابسته به آن حرفه است بیمه کنند و ریسک‌های واقع در منطقه و محدوده خود را بیمه کنند (Mahmoodsalehi, 2009).

✓ هدف کلی یک شرکت بیمه متقابل، حفظ سرمایه کافی برای رفع نیازهای بیمه‌شدگان و ارائه پوشش بیمه‌ای به اعضا و بیمه‌شدگان خود به قیمت یا نزدیک به آن است (Mediawati et al., 2023).

✓ شرکت بیمه متقابل مالکیت خصوصی ندارد و متعلق به گروه‌های مختلفی از سهامداران، یعنی همان بیمه‌گذاران است. در واقع بیمه‌گری است که بیمه دسته‌جمعی را به اعضای خود ارائه می‌کند. هیچ سهامدار خارجی ندارد و تحت مالکیت و کنترل اعضای آن است. هدف این سیستم سود نیست، بلکه حفظ اصل «ما مشترکاً ریسک را تحمل می‌کنیم» و ارائه پوشش بیمه‌ای برای اعضا و بیمه‌شدگان است و به اعضای آن حق انتخاب مدیریت داده می‌شود (Archer and Abdel Karim, 2007)؛ بر این اساس در بیمه‌های متقابل سهامدار خارجی و مدیر و کارکنان خارج از اعضا و بیمه‌گذاران وجود ندارد؛ پس سهامداران، همان اعضا هستند که نقش بیمه‌گر و بیمه‌گذار را با هم دارند، بنابراین به عنوان سهامدار، در سود و زیان شرکت سهیم‌اند و به عنوان بیمه‌گذار در صورت وقوع خسارت غرامت دریافت می‌کنند. درباره شخصیت حقوقی شرکت هم می‌توان گفت که این شرکت‌ها براساس قانون تجارت کشور خود می‌توانند در قالب شرکت‌های تجاری مانند شرکت بیمه تضامنی تشکیل شده و شخصیت حقوقی داشته باشند. بر این اساس ریسک به شرکت منتقل نمی‌شود، بلکه بین بیمه‌گذاران که شرکت را تشکیل داده‌اند و عضو و سهامدار شرکت‌اند به اشتراک گذاشته می‌شود. قرارداد نیز بسته به نوع و قالب شرکت می‌تواند قرارداد تضامنی یا مشارکت باشد.

شرکت متقابل در بیمه تکافل در عربستان سعودی: مطالعه تطبیقی با ایالات متحده»، ضمن بررسی امکان‌سنجی و تحلیل کاربردی بودن ساختار شرکت متقابل، در چهارچوب منحصربه‌فرد بیمه تکافل در عربستان سعودی، مزایا و چالش‌های احتمالی ساختار شرکت متقابل را در یک شرکت بیمه تکافل که به طور سنتی از ساختار سهامی استفاده می‌کند، ارزیابی می‌کند. نویسنده به مطالعه تطبیقی با روش تحقیق کیفی. یک چهارچوب مقایسه‌ای برای ارزیابی حاکمیت، مدیریت ریسک، ثبات مالی و رضایت مشتری ایجاد کرده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که ساختار سهام موجود در بیمه تکافل عربستان سعودی برتری بیشتری نسبت به ساختار شرکت متقابل رایج در ایالات متحده دارد. این یافته‌ها، بر مزایای ساختار سهام موجود در بیمه تکافل و زمینه‌های ثبات مالی، مدیریت ریسک مؤثر، همسویی با الزامات فرهنگی و نظارتی، رضایت مشتری و سازگاری بازار تأکید می‌کند.

(Mediawati et al., 2023) در مقاله‌ای با عنوان «ماهیت بیمه

متقابل و حمایت قانونی از بیمه‌گذاران: درسی از اندونزی» ضمن بیان اشکال قانونی سازمان‌های بیمه‌ای در اندونزی به صورت شرکت‌های با مسئولیت محدود، متقابل و سهامی، به بررسی تطبیقی برخی شرکت‌های بیمه متقابل در کشورهای اروپا، ایتالیا، اسپانیا، آمریکا، آفریقا و اندونزی پرداخته و سپس ماهیت بیمه‌های متقابل در اندونزی را از سه دیدگاه معرفت‌شناسی، ارزش‌شناسی و هستی‌شناسی بررسی کرده است. طبق یافته‌های نویسنده شرکت‌های بیمه متقابل از جنبه معرفتی براساس دموکراسی اقتصادی شناخته شده و غیرانتفاعی هستند و برای محافظت از اعضای خود سازماندهی می‌شوند. از بعد ارزش‌شناسی برای رفاه اعضای خود و از جنبه هستی‌شناسی، به عنوان یک تریبون برای اقتصاد مردمی که براساس اصول خویشاوندی، همکاری و با روحیه همکاری متقابل شکل گرفته است، تحقق می‌یابد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کاربردی بوده و به روش توصیفی-تحلیلی، با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مطالعه اسنادی انجام گرفته است. همان گونه که در مقدمه نیز ذکر شد یکی از شاخصه‌های دسته‌بندی نظام‌های بیمه‌ای، شاخصه انتقال یا اشتراک ریسک است که بر این اساس نظام‌های بیمه‌ای به دو دسته کلی مبتنی بر سازوکار انتقال ریسک (سهامی یا تملیکی) و مبتنی بر سازوکار اشتراک ریسک (غیرسهامی یا تقابلی) تقسیم می‌شوند. به رغم اینکه مطالعات و پژوهش‌های مستقلی در زمینه مقایسه کلی این دو نظام بیمه‌ای (سهامی و غیرسهامی) صورت گرفته است، اما پژوهش‌های مستقلی درباره مقایسه الگوهای بیمه‌ای مبتنی بر هریک از این دو نظام بیمه‌ای صورت نگرفته است. به طور مثال بیمه‌های تعاونی، متقابل و تکافلی نمونه‌هایی از الگوهای مبتنی بر نظام بیمه‌ای مبتنی بر سازوکار اشتراک ریسک هستند، که مفاهیم این الگوها به دلیل استوار بودن بر اصل تعاون و همکاری متقابل بسیار به هم نزدیک‌اند و همین امر موجب خلط مفاهیم و گاه یکی دانستن این الگوها و

✓ این مؤسسات، حق قبول بیمه اتکایی را ندارند، اما می‌توانند برای قبول بیمه‌های اتکایی از تجمع خودشان، اتحادیه‌های مالی به این منظور تشکیل دهند (Mahmoodsalehi, 2009).

✓ سرمایه‌هایی که اعضا به شرکت می‌آورند متعلق به خود آنهاست و حق مالکیت آنها معتبر است، اما پس از مخلوط شدن با سرمایه سایر اعضا، سرمایه کل ملک مشاع همه اعضاست و لذا هرگونه تصرف در اموال شرکت، بدون اجازه همه شرکا جایز نیست (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

✓ نظارت بر عملکرد شرکت، به‌صورت مردمی و از طریق خود اعضا صورت می‌گیرد (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

✓ برخی شرکت‌ها چندین پوشش ریسک از جمله اموال و مسئولیت، عمر و سلامت ارائه می‌دهند، درحالی‌که برخی دیگر بر بازارهای تخصصی تمرکز می‌کنند (Mediawati et al., 2023).

✓ بیمه متقابل نه تنها به‌صورت خصوصی، بلکه به‌صورت دولتی نیز توسعه یافته است.

✓ در بسیاری از کشورها، بیمه متقابل در فضای بیمه اجتماعی تعریف می‌شود.

مزایا و معایب بیمه‌های متقابل

✓ با توجه به اینکه بیمه‌های متقابل، معمولاً جنبه منطقه‌ای، حرفه‌ای یا صنفی دارند، اعضا ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر و با کادر اجرایی خواهند داشت، لذا دریافت اطلاعات صحیح، تشخیص ریسک‌ها و میزان خسارات وارده به‌نسبت ساده‌تر و سریع‌تر می‌شود و این امر موجب بالا رفتن سرعت ارائه خدمات، کارآمد شدن عملکرد و کاهش خسارت پرداختی شرکت خواهد شد (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

✓ دقت و مراقبت بیمه‌شوندگان و اجتناب آنان از خطر، صرفه‌جویی و انجام مقدار قابل قبولی فعالیت بلاعوض، کم بودن میزان حقوق‌های پرداختی، حداقل بودن حق کمیسیون‌ها، ناچیز بودن هزینه خدمات، تبلیغات و ... موجب پایین آمدن هزینه‌های عملیاتی این نظام بیمه‌ای است (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

✓ یکی بودن بیمه‌گذار و بیمه‌گر نیز، سبب کاهش هزینه‌های واسطه‌گری و قیمت عادلانه بیمه می‌شود (Barou, 1936).

✓ در شرکت بیمه متقابل، چون بیمه‌شوندگان خودشان شرکت بیمه را تشکیل می‌دهند، روح برادری و همکاری متقابل بین اعضا و همچنین میزان سرمایه اجتماعی و اعتماد اعضا به یکدیگر در سطح بالایی قرار گرفته و اعضا خود را در مقابل شکست یا موفقیت شرکت مسئول می‌دانند. این مشخصه، بخش اعظمی از اثرات ناشی از اطلاعات نامتقارن و نهایتاً ایجاد پدیده انتخاب معکوس و مخاطرات اخلاقی یا کژمنشی را کاهش می‌دهد (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

✓ با توجه به ماهیت کسب‌وکار این شرکت‌ها، توانایی آنها برای تنوع بخشیدن به منابع درآمد محدود است (Barou, 1936).

✓ برای خرید یک شرکت بیمه متقابل، شرکت مورد نظر

✓ این شرکت‌ها، غالباً برای رفع نیازهای تکمیل‌نشده یا منحصربه‌فرد تشکیل می‌شوند و اندازه آنها از ارائه‌دهندگان کوچک محلی گرفته تا بیمه‌گران ملی و بین‌المللی متغیر است. (Anyomi, 2023)

✓ منبع اصلی درآمد این شرکت‌ها، حق بیمه‌ای است که بیمه‌گذاران برای پوشش پرداخت می‌کنند (Peykarjoo, 2001).

✓ شرکت‌های بیمه متقابل مانند سایر شرکت‌های بیمه، برای تأمین تقاضای جریان نقدی بیمه‌گذاران خود سرمایه‌گذاری می‌کنند، اما چون سهامی نیستند، نمی‌توانند در بورس اوراق بهادار معامله شوند و اگر بخواهند سهامی شوند، باید «غیرمتقابل» شوند. غیرمتقابل‌سازی فرایندی است که طی آن بیمه‌گر متقابل به شرکت سهامی تبدیل می‌شود. در این فرایند، بیمه‌گذاری که قبلاً سهامدار شرکت نبوده می‌تواند سهامدار شرکت باشد. نرخ غیرمتقابل‌سازی در چند دهه گذشته، به‌ویژه پس از اینکه قوانین مربوط به دهه ۱۹۹۰ برخی موانع بین شرکت‌های بیمه و بانک‌ها را از بین برد، رو به افزایش گذاشته و چندین شرکت بیمه متقابل در سوئد و سایر کشورها، به شرکت‌های سهامی تبدیل شده‌اند.

✓ اعضای شرکت، به ارزش‌های اخلاقی، صداقت، آزادی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دگرخواهی باور دارند (Mediawati et al., 2023). افراد شرکت‌کننده متقابلاً همدیگر را بیمه می‌کنند و هریک از اعضای بیمه با حق بیمه متغیری بیمه می‌شوند (Mahmoodsalehi, 2009).

✓ در این شرکت‌ها، با دریافت حق بیمه ناچیزی از اعضا، در صورت تحقق خطری که بر عهده گرفته‌اند، زیان وارده به عضو خود را جبران می‌کنند (Mohagheghdamad, 1992).

✓ مدیران، واسطه‌ها و اعضا هیچ‌کدام کارمزدی بابت خدمات ارائه‌شده دریافت نمی‌کنند (Mahmoodsalehi, 2009).

✓ در بیمه متقابل، هر عضو براساس حجم شرکت و میزان مشارکت در بیمه از سود و زیان بهره‌مند می‌شود.

✓ در این نظام بیمه‌ای، ذخایر محاسبه‌شده براساس مبانی بیم‌سنجی جمع‌آوری نمی‌شود و خسارات از پیش برآورد نمی‌شود، بلکه زمانی که خسارات حاصل شد به تأمین و جبران جمعی آن اقدام می‌شود. بنابراین درآمد حاصل از فعالیت بیمه‌گری، برای پوشش هزینه‌های عملیات و پرداخت خسارات مصرف می‌شود و در صورت وجود مازاد در پایان هر سال یا پایان یک دوره ثابت نیز، این مازاد به‌طور متناسب یا به‌ترتیبی که در اساسنامه یا قرارداد آمده، بین اعضا، به‌عنوان پرداخت فوق‌العاده یا پاداش تقسیم می‌شود که می‌تواند در قالب پرداخت نقدی یا به‌صورت اعتباری باشد که به معافیت‌هایی در حق بیمه قابل پرداخت در دوره‌های بعد منجر خواهد بود. بعضی از این شرکت‌ها نیز، بخشی از مازاد را به شکل ذخایر برای موارد ضروری نگهداری می‌کنند (Gonulal, 2013).

✓ در صورت افزایش هزینه‌ها نسبت به حق بیمه‌های جمع‌آوری‌شده و ایجاد کسری در شرکت نیز، با فراخوان مجدد بیمه‌گذاران، میزان کسری، بین بیمه‌گذاران بیمه متقابل سرشکن می‌شود.

شرکت‌های بیمه متقابل، هیچ سهم سرمایه‌ای و سهامداری وجود ندارد، بنابراین نبود تضاد منافع مالکانه را از ویژگی‌ها و مزایای این نوع از نظام بیمه‌ای می‌دانند (Barou, 1936).

ساختار و نحوه عملکرد نظام بیمه تکافلی

✓ نظام بیمه تکافل نیز مانند نظام بیمه متقابل براساس سازوکار اشتراک ریسک و براساس لزوم اصول همکاری (تعاون)، با استناد به آیه ۲ سوره مبارکه مائده (... تعاونوا علی البر و التقوی ...) و صدقه (تبرع) است.

✓ نظام بیمه تکافل مستلزم رعایت اخلاق و موازین اسلامی است و به‌عنوان شاخه‌ای از اصول عدالت و سهیم شدن، تحمل بار مسئولیت یکدیگر، بر ارزش‌های خودیاری، دموکراسی، برابری، انصاف و اتحاد استوار است.

✓ این نظام بیمه‌ای، متضمن سه عنصر و مشخصه اصلی سرمایه، مسئولیت و نفع مشترک است.

✓ هدف اصلی در این نظام، ایجاد امنیت و حفاظت از طریق همکاری مشارکت‌کنندگان برای مقابله با خطراتی است که متوجه هریک از آن‌ها می‌شود (Abd Nasir and Hasan, 2023).

✓ این نظام بیمه‌ای، انواع مختلفی از ریسک‌ها را تحت مدیریت یک شرکت تخصصی و پایبند به موازین و اصول شرعی پوشش می‌دهد؛ بنابراین یکی از اصول اساسی حاکم بر بیمه تکافلی انجام فعالیت تحت نظارت کمیته یا هیئت شرعی است. این کمیته، تمامی اقدامات شرکت را به‌منظور مغایرت نداشتن با احکام شرعی بررسی می‌کند و تصمیمات آن برای شرکت تکافلی لازم‌الاجراست (Hassan, 2020).

✓ از نظر شکلی در بیمه تکافلی، هر مشارکت‌کننده، هم‌زمان دارای دو ظرفیت بیمه‌گذاری و بیمه‌گری است و وظیفه شرکت تکافل (اپراتور تکافل) مدیریت فرایند بیمه، صندوق‌های بیمه و سرمایه‌گذاری‌ها و تبادل به شیوه‌ای مطابق با احکام شریعت اسلامی است (Barakat, 2024).

✓ مشترکان (دارندگان بیمه‌نامه) حق بیمه خود را به صندوقی (صندوق تکافل) که شرکت تکافل آن را اداره می‌کند، اهدا می‌کنند. غرامت هر مشارکت‌کننده خسارت‌دیده نیز از همین صندوق پرداخت می‌شود. شرکت تکافل که صندوق را اداره می‌کند معمولاً یک شرکت سهامی است که مسئولیت مدیریت عملیات تکافل و همچنین سرمایه‌گذاری دارایی‌های صندوق در مقابل کارمزد را بر عهده دارد. بنابراین ریسک در تکافل از طریق پرداخت سهم ایجادشده به شرکت تکافل منتقل نمی‌شود و شرکت تکافل، مسئول و جوابگوی ریسک نیست و ریسک در میان شرکت‌کنندگان با خطر مشترک توزیع می‌شود (Gonulal, 2013).

✓ شرکت‌های بیمه تکافلی اغلب سهامی هستند، از این رو شرکت تکافل باید از طریق اختصاص حساب‌های جداگانه، بین پول مشارکت‌کنندگان و پول سهامداران تمایز قائل شود و برای اضافه کردن بازده سرمایه‌گذاری برای هریک از طرفین به ارزش اصلی آن.

عموماً باید قبل از اکتساب، از مشارکت خارج شود یا با یک شرکت بیمه متقابل دیگر ادغام شود، اما ممکن است توسط شرکت‌های سهامی فرعی یک شرکت هلدینگ متقابل نیز خریداری شوند، زیرا شرکت‌های بزرگ می‌توانند شرکت بیمه متقابل را به‌عنوان شکلی از خودبیمه‌سازی یا با ترکیب بخش‌ها با بودجه‌های جداگانه یا با همکاری با سایر شرکت‌های مشابه تشکیل دهند. مثلاً، گروهی از پزشکان ممکن است تصمیم بگیرند که با جمع‌آوری وجه برای پوشش انواع خطرات مشابه، پوشش بیمه بهتر و حق بیمه کمتری دریافت کنند (Barou, 1936).

✓ شرکت‌های بیمه متقابل چون در بورس اوراق بهادار معامله نمی‌شوند و مانند یک صندوق مشترک معمولی در پرتفوی سرمایه‌گذاری می‌کنند، بنابراین استراتژی سرمایه‌گذاری آن‌ها، از فشار دستیابی به اهداف سود کوتاه‌مدت جلوگیری می‌کند و می‌تواند به بهترین نحو برای اعضای خود با هدف منافع بلندمدت عمل کند. در نتیجه، آن‌ها در دارایی‌های ایمن‌تر و کم‌بازده سرمایه‌گذاری می‌کنند. باین‌حال، از آنجاکه آن‌ها به‌صورت عمومی معامله نمی‌شوند، تعیین اینکه یک شرکت بیمه متقابل تا چه حد توان مالی دارد یا اینکه چگونه سود سهامی را که برای اعضای خود ارسال می‌کند، محاسبه می‌کند، برای بیمه‌گذاران دشوارتر است (Tohidinia and Ghanbari, 2018).

✓ با غیرمقابل‌سازی و تبدیل بیمه‌گر متقابل به یک شرکت سهامی، شرکت از انعطاف‌پذیری و دسترسی بیشتری به سرمایه برخوردار می‌شود که به آن‌ها امکان می‌دهد با سرعت بیشتری رشد کنند، زیرا شرکت‌های بیمه سهامی می‌توانند سرمایه خود را با توزیع سهام افزایش دهند، درحالی‌که شرکت‌های بیمه متقابل می‌توانند سرمایه خود را تنها با استقرار پول از بیمه‌گذاران یا افزایش نرخ‌ها افزایش دهند (Mediawati et al., 2023).

✓ به‌علت ذی‌نفع بودن تمامی اعضا در بیمه‌های متقابل، هزینه‌های اجتماعی (هزینه فعالیت یا تولیدی که جامعه به‌طور کلی متحمل آن می‌شود و نشان‌دهنده ضرری است که شخص یا مجموعه‌ای ایجاد می‌کند، بدون آنکه تأثیر نتایج آن را بر دیگران مورد توجه و ملاحظه قرار دهد) نیز کمتر است.

✓ در یک شرکت بیمه متقابل، هرگونه سود حاصل از حق بیمه و سرمایه‌گذاری، یا دوباره در شرکت سرمایه‌گذاری می‌شود یا از طریق پرداخت سود سهام یا کاهش حق بیمه بین اعضای آن توزیع می‌شود. بر این اساس شرکت‌های بیمه متقابل اغلب هزینه‌های کمتری دارند و قیمت رقابتی‌تری در مقایسه با همتایان بیمه سهامی خود ارائه می‌دهند. عدم حضور سهامداران نیز به این شرکت‌ها اجازه می‌دهد سود خود را مجدداً در تجارت سرمایه‌گذاری کنند، حق بیمه‌ها را کاهش دهند و سود سهام را تقسیم کنند که در نهایت به نفع بیمه‌گذاران است.

✓ طبق نظر برخی صاحب‌نظران، در بیمه‌های متقابل، بیمه‌گذاران جایگزین سهامداران می‌شوند؛ بنابراین منافع وابسته به مالکیت وجود دارد، اما گروهی دیگر، برخلاف آن‌ها معتقدند که در

✓ شرکت‌های تکافل مجاز به سرمایه‌گذاری در معاملات غیرشرعی نیستند و فقط می‌توانند در ابزارهای مالی اسلامی مجاز و بدون ربا سرمایه‌گذاری کنند (Abd Nasir and Hasan, 2023).

مزایا و معایب بیمه‌های تکافلی

✓ ساختار اخلاقی تکافل، موجب پیشگیری از تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص و حمایت از اقشار محروم جامعه در راستای تحقق عدالت اجتماعی می‌شود (Aysan et al., 2016).

✓ براساس این انسانیت مشترک، محصولات تکافل شانس پذیرش از سوی مسلمانان و غیرمسلمانان را با وجود تفاوت‌های مذهبی و فرهنگی آشکار دارند (Swartz and Coetzer, 2010).

✓ وجود عنصر تبرع (کمک‌های داوطلبانه) در بیمه‌های تکافل، موجب کاهش یا از بین رفتن شبهات فقهی «غرر» (عدم قطعیت) و «میسر» (قمار) مطرح‌شده از سوی برخی فقها در مورد بیمه‌های متعارف می‌شود (Hassan, 2020).

✓ عملیات تکافل از شفافیت مالی برخوردار است و تکافله‌شوندگان در مازاد پذیرهنویسی و سود سرمایه‌گذاری تکافل نیز سهیم‌اند (Lone and Bhat, 2018).

✓ همبستگی و ضمانت مشترک، اعتماد به نفس و خودکفایی برای رفاه جامعه، کمک به نیازمندان و تحمل کردن بار سختی رنج و مشکل یکدیگر، انطباق سرمایه‌گذاری‌ها و محصولات با شریعت اسلام و ... از دیگر مزایای بیمه‌های تکافلی است (Abd Nasir and Hasan, 2023).

✓ عملکرد صندوق‌های تکافل در برخی کشورها از جمله مالزی در طول «بحران مالی ۲۰۰۸-۲۰۱۳» نشان داد که عملکرد شرکت‌های تکافلی هنگام بحران بهتر از دیگر بیمه‌هاست (Ebrahimi et al., 2017).

✓ از معضلات و معایب اصلی بیمه‌های تکافل، نبود استانداردهای و الگوی عملیاتی استاندارد برای ارائه محصولات تکافلی در جهان به‌دلیل اختلاف دیدگاه‌ها و تفاسیر فقهی مذاهب پنج‌گانه در این زمینه است؛ که موجب هرج‌ومرج و ایجاد الگوهای مختلف عملیاتی در جهت ارائه محصولات تکافلی و مانعی در ترویج و توسعه یکسان «محصولات رقابتی اسلامی» در سراسر جهان می‌شود. ✓ از دیگر محدودیت‌های این نوع از بیمه، انجام فعالیت تحت نظارت کمیته یا هیئت شرعی است که موجب محدودیت در فعالیت و سرمایه‌گذاری و حتی واگذاری اتکایی به شرکت‌های غیرتکافلی می‌شود.

مقایسه و تحلیل دو نظام بیمه متقابل و تکافل

با توجه به آنچه درباره ساختار و نحوه عملکرد و ویژگی‌ها و مزایا و معایب بیمه‌های متقابل و تکافلی بیان شد، به‌منظور تسهیل در تحلیل و مقایسه این دو نظام بیمه‌ای، اهم موارد افتراق و اشتراک و مزایا و معایب آن‌ها، به‌ترتیب در جدول ۱ و جدول ۲ ارائه می‌شوند.

مطابق با اصل تکافل تلاش کند.

✓ شرکت بیمه تکافل، پس از کسر سهمی از مازاد بیمه برای هزینه‌های اداری لازم و کسر هزینه‌های تولید، غرامت، تخصیص و ذخایر، مانده مازاد را بین مشارکت‌کنندگان توزیع می‌کند. درصدهای توزیع مازاد بیمه، بین مشارکت‌کنندگان یا مشارکت‌کنندگان و سهامداران از بازاری به بازار دیگر و براساس آنچه در اساسنامه هر شرکت مقرر شده، متفاوت است (Lone and Ahmad, 2017).

✓ در مواردی که وجوه کافی برای پرداخت خسارت در صندوق تکافل وجود نداشته باشد، صندوق سهامداران، ملزم به ارائه وام قرض‌الحسنه به صندوق مشارکت‌کنندگان است. این وام باید تحت قوانین شرعی (بدون بهره) اعطا و بدون توجه به مدت آن باید بازپرداخت شود (Gonulal, 2013).

✓ شرکت‌های تکافل با رعایت «قوانین شرعی» قراردادهای بیمه اتکایی را از شرکت‌های «اتکایی تکافل» یا شرکت‌های «اتکایی بیمه متعارف» دریافت می‌کنند. (Elahi, 2018) در مورد تکافل اتکایی مالزی چنین نوشته است: «شرکت‌های تکافل با در نظر گرفتن اهداف مصوب تکافل باید خود را توسط شرکت‌های اتکایی بیمه کنند که البته این وجوب بیمه در شرکت‌های تکافل یا بیمه اتکایی براساس قانون قدیم تکافل مالزی زمانی بر عهده این شرکت‌ها گذاشته می‌شد که مدیر کل تکافل به‌صورت کتبی این تکلیف را به آن‌ها ابلاغ می‌کرد. کسانی که بعد از ابلاغ این دستور از آن سرباز می‌زدند براساس ماده ۲۳ قانون تکافل مالزی مجرم شناخته می‌شدند، اما در قانون جدید خدمات مالی اسلامی، هیچ تفاوتی در جزئیات احصایی در این قانون میان شرکت تکافل اتکایی و شرکت‌های تکافل غیراتکایی وجود ندارد. این مقرر در ماده ۲ بیان شده است؛ بنابراین، عملیات تکافل شامل عملیات تکافل اتکایی نیز می‌شود. تنها تفاوت شرکت‌های تکافل با شرکت‌های تکافل اتکایی در انجام هم‌زمان تکافل خانواده و عمومی و نوع شرکت در اخذ مجوز تکافل است. در ماده ۲۲ قانون تکافل پاکستان نیز در مورد تکافل اتکایی چنین آمده است: «یک اپراتور تکافل باید ترتیباتی منطبق با اصول تکافل صحیح، برای اتکایی و بازپرداخت تعهدات در رابطه با خطراتی که اپراتور در جریان انجام کسب‌وکار تکافل متعهد شده یا باید متعهد شود، داشته باشد. در صورتی که محدودیت ارائه‌شده توسط یک شرکت تکافل اتکایی در راستای حمایت از استراتژی کسب‌وکار اپراتور تکافل امکان‌پذیر نباشد، اپراتور تکافل تحت نظر مشاور شرعی، می‌تواند اجازه انعقاد قراردادهای تکافل اتکایی و بیمه اتکایی با شرکت‌های بیمه اتکایی متعارف را تا زمان در دسترس بودن تمهیدات مناسب تکافل اتکایی داشته باشد. طبق ماده ۹۲ قانون تکافل افغانستان نیز شرکت تکافل مکلف است تکافل اتکایی را از شرکت تکافل اتکایی داخلی یا خارجی طبق تدبیر اداره تکافل تنظیم کند (Afghanistan Ministry of Finance, 2019).

جدول ۱. موارد افتراق و اشتراک بیمه‌های متقابل و تکافل
Table 1. Cases of differentiation and sharing of mutual insurance and takaful

موضوع	بیمه متقابل	بیمه تکافل	مورد
اساس فعالیت شرکت	براساس سازوکار اشتراک ریسک و اصل تعاون و همکاری	براساس سازوکار اشتراک ریسک و لزوم اصل تعاون (همکاری) و تبرع است.	اصل تعاون: اشتراک اصل تبرع: افتراق
ساختار اخلاقی شرکت	باور اعضای شرکت، به ارزش‌های اخلاقی، صداقت، آزادی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دگرخواهی	استواری بر شاخه‌ای از اصول عدالت و سهیم شدن در مسئولیت یکدیگر، ارزش‌های خودیاری، دموکراسی، برابری، انصاف و اتحاد	اشتراک
محدوده فعالیت شرکت	جنبه منطقه‌ای و حرفه‌ای دارد	فرمانطقه‌ای و حرفه‌ای	افتراق
محدودیت شرعی در فعالیت و سرمایه‌گذاری	بدون محدودیت	محدود و مقید به فعالیت طبق احکام و موازین شرعی اسلامی و مجاز به سرمایه‌گذاری در ابزارهای مالی اسلامی مجاز و بدون ربا	افتراق
هدف شرکت	کسب سود متقابل با حفظ سرمایه کافی برای رفع نیازهای تکمیل‌نشده یا متحصربه‌فرد بیمه‌شدگان و ارائه پوشش بیمه‌ای به اعضا و بیمه‌شدگان خود به قیمت یا نزدیک به آن	هدف تبرع و تقسیم ریسک برای ایجاد امنیت و حفاظت از طریق همکاری مشارکت‌کنندگان به‌منظور مقابله با خطراتی است که متوجه هریک از آن‌ها می‌شود.	افتراق
مالکیت شرکت	هیچ سهامدار خارجی ندارد و تحت مالکیت خصوصی و کنترل اعضای شرکت (بیمه‌گذاران) است	مؤسسه‌ای مسئولیت مدیریت این فرایند تکافلی را بر عهده می‌گیرد.	افتراق
حق رأی برای انتخاب مدیر	دارد	ندارد	افتراق
آزادی و اختیار عمل فردی	زیاد	کم	افتراق
اندازه شرکت‌ها	اندازه متغیر (از ارائه‌دهندگان کوچک محلی گرفته تا بیمه‌گران ملی و بین‌المللی)	یا به‌صورت شرکت‌های مستقل تکافلی یا به‌صورت پنجره تکافل تحت مدیریت یک شرکت تخصصی و پایبند به موازین و اصول شرعی	افتراق
منبع اصلی درآمد	اغلب، محدود به حق بیمه‌ای است که بیمه‌گذاران پرداخت می‌کنند.	سرمایه‌گذاری حق مشارکت‌ها و سهام سهامداران	افتراق
نحوه سرمایه‌گذاری	عدم امکان معامله در بورس اوراق بهادار و محدود به سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت با ریسک پایین	سرمایه‌گذاری‌های گسترده بدون محدودیت به‌جز محدودیت شرعی	افتراق
نحوه افزایش سرمایه	تنها با استقراض پول از بیمه‌گذاران یا افزایش نرخ‌ها	افزایش سرمایه خود با توزیع سهام	افتراق
حق بیمه	پرداخت حق بیمه ناچیز و متغیر بدون انجام محاسبات بیم‌سنجی ریسک	پرداخت حق اشتراک طبق محاسبات بیم‌سنجی ریسک	افتراق
تعداد حساب‌ها یا صندوق‌های داخلی شرکت	فقط یک حساب یا صندوق، متعلق به بیمه‌گذاران	دو حساب و دو صندوق جداگانه برای بیمه‌گذاران و سهامداران شرکت	افتراق
دریافت کارمزد	عدم دریافت کارمزد توسط مدیران، واسطه‌ها و اعضا یا دریافت پاداش	اِپراتور تکافل که معمولاً یک شرکت سهامی است، مدیریت عملیات تکافل و همچنین سرمایه‌گذاری دارایی‌های صندوق در مقابل کارمزد را برعهده دارد که این کارمزد با توجه به نوع الگوی عملیاتی و قرارداد، متغیر است	افتراق
مسئولیت بیمه‌گر (شرکت)	پرداخت خسارت‌ها و هزینه‌ها از صندوق مشترک و در صورت کمبود موجودی صندوق، دریافت مشارکت مازاد از مشارکت‌کنندگان	پرداخت خسارت‌ها و هزینه‌ها از صندوق تکافل و در صورت کمبود موجودی صندوق، اختصاص وام قرض‌الحسنه به صندوق	افتراق
مسئولیت بیمه‌گذاران	پرداخت حق اشتراک‌های اصلی و پرداخت مازاد، در صورت لزوم	پرداخت حق اشتراک	افتراق
مسئولیت ریسک‌های پذیره‌نویسی، هزینه، عملیاتی، سرمایه‌گذاری	مسئولیت همه ریسک‌ها با بیمه‌شدگان است.	مسئولیت ریسک پذیره‌نویسی با مشارکت‌کنندگان مسئولیت ریسک‌های هزینه و عملیاتی با سهامداران مسئولیت ریسک سرمایه‌گذاری صندوق سهامداران با سهامداران و صندوق تکافل با مشارکت‌کنندگان است.	افتراق
بهره‌مندی از سود و زیان شرکت	هر عضو براساس حجم شرکت و میزان مشارکت در بیمه از سود و زیان بهره‌مند می‌شود.	هر عضو براساس حجم شرکت و میزان مشارکت در بیمه از سود و زیان بهره‌مند می‌شود.	اشتراک
نحوه محاسبه ذخایر	غیرمیان‌بیم‌سنجی	طبق میان‌بیم‌سنجی	افتراق
نحوه پرداخت مازاد	به‌طور متناسب یا به‌ترتیبی که در اساسنامه یا قرارداد آمده است.	درصدهای توزیع مازاد بیمه، بین مشارکت‌کنندگان یا مشارکت‌کنندگان و سهامداران از بازاری به بازار دیگر و براساس آنچه در اساسنامه و قرارداد هر شرکت مقرر شده، متفاوت است	افتراق
نحوه جبران کسری	با فراخوان مجدد بیمه‌گذاران، میزان کسری، بین بیمه‌گذاران سرشکن می‌شود.	صندوق سهامداران ملزم به ارائه وام قرض‌الحسنه به صندوق مشارکت‌کنندگان تحت قوانین شرعی (بدون بهره) و بدون توجه به مدت بازپرداخت است.	افتراق
نحوه بیمه اتکایی	حق قبول بیمه اتکایی را ندارند، اما می‌توانند برای قبول بیمه‌های اتکایی از تجمع خودشان، اتحادیه‌های مالی به این منظور تشکیل دهند.	با رعایت «قوانین شرعی» قراردادهای بیمه اتکایی را از شرکت‌های «اتکایی تکافل» یا شرکت‌های «اتکایی بیمه متعارف» دریافت می‌کنند.	افتراق
امکان تصرف در اموال شرکت	سرمایه کل مشاع همه اعضا است و لذا هرگونه تصرف در اموال شرکت، بدون اجازه همه شرکا جایز نیست.	صندوق تکافل مشاع همه اعضا است و براساس نوع الگوی تکافل اِپراتر تکافل به‌عنوان وکیل یا مضارب حق مدیریت و سرمایه‌گذاری صندوق و تصرف در صندوق تکافل طبق قرارداد را دارد.	افتراق
نظارت بر عملکرد شرکت	به‌صورت مردمی و از طریق خود اعضا صورت می‌گیرد.	تحت نظارت کمیته یا هیئت شرعی	افتراق
نوع شرکت	غیرسهامی و اگر بخواهند سهامی شوند باید غیرمتقابل شوند.	اغلب سهامی هستند	افتراق
شفافیت در عملکرد	زیاد	زیاد	افتراق
انواع شرکت بیمه متقابل از نظر مالکیت	خصوصی - دولتی - اجتماعی	خصوصی	افتراق

جدول ۲. ویژگی، مزایا و معایب بیمه‌های متقابل و تکافل
Table 2. Features, advantages and disadvantages of mutual insurance and takaful

ویژگی‌ها	مزایا و معایب
مبتنی بر سازوکار اشتراک ریسک	مزایا- امکان برقراری عدالت و بهره‌وری همگانی از سود به‌جای بهره‌برداری افرادی خاص
باور اعضای شرکت، به ارزش‌های اخلاقی، صداقت، آزادی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دگرخواهی	مزایا- بالا رفتن میزان اعتماد اعضا به یکدیگر، میزان سرمایه اجتماعی - کاهش بخش اعظمی از اثرات ناشی از اطلاعات نامتقارن و نهایتاً ایجاد پدیده انتخاب معکوس و مخاطرات اخلاقی یا کژمنشی
جنبه منطقه‌ای، حرفه‌ای یا صنفی داشتن	مزایا- تأمین خطراتی که نمی‌توانند تحت پوشش بیمه‌های معمولی قرار بگیرند مانند بیمه‌های P&I - ساده و سریع تر شدن دریافت اطلاعات صحیح، تشخیص ریسک‌ها و میزان خسارات وارده و بالا رفتن سرعت ارائه خدمات، کارآمد شدن عملکرد و کاهش خسارت پرداختی شرکت معایب- ایجاد محدودیت در بیمه کردن تنها افراد مربوط یا وابسته به آن حرفه
استفاده از فناوری‌های نوین، مانند بلاکچین، برای شفاف‌سازی و ثبت اطلاعات در بیمه‌های متقابل جدید مانند بیمه‌های همتا به همتا (P2P)	مزایا- بررسی ادعاهای خسارت به‌طور مستقیم و بدون نیاز به مراحل پیچیده و زمان‌بر - اطمینان اعضا از مدیریت عادلانه هزینه‌ها و ادعاها - کاهش هزینه‌ها، انعطاف‌پذیری و ارائه پوشش‌های شخصی‌سازی‌شده در این نوع از بیمه‌های متقابل - رونق و محبوبیت روزافزون این نوع بیمه‌ها، به‌ویژه در بین نسل جوان
یکی بودن بیمه‌گذار و بیمه‌گر	مزایا- ذی‌نفع بودن تمامی اعضا، انجام نظارت بر عملکرد و انتخاب مدیر توسط اعضا، پرداخت مازاد به اعضا، عدم دریافت کارمزد توسط مدیران، واسطه‌ها و اعضا، کم بودن میزان حقوق‌های پرداختی، حداقل بودن حق کمیسیون‌ها، ناچیز بودن هزینه خدمات، تبلیغات و ...، کاهش هزینه‌های اجتماعی و واسطه‌گری، ارائه قیمت عادلانه بیمه، دقت و مراقبت بیمه‌شوندگان و اجتناب آنان از خطر و صرفه‌جویی و انجام مقدار قابل قبولی فعالیت بلاعوض، پایین آمدن هزینه‌های عملیاتی و دریافت حق بیمه کمتر و ناچیز و در نهایت ارائه قیمت رقابتی‌تری نسبت به همتایان بیمه‌سپاری و جذب بیشتر افراد و توسعه بیمه‌های متقابل
عدم امکان معامله در بورس اوراق بهادار و سرمایه‌گذاری منحصر به صندوق مشترک معمولی در پرتفوی	مزایا- سرمایه‌گذاری در دارایی‌های ایمن‌تر و کم‌بازده، به‌دلیل استراتژی سرمایه‌گذاری آن‌ها در جلوگیری از فشار دست‌یابی به اهداف سود کوتاه‌مدت و عمل با هدف منافع بلندمدت معایب- دشواری تعیین میزان توانایی مالی شرکت و محاسبه سود سهمی برای بیمه‌گذاران (به‌دلیل اینکه آن‌ها به‌صورت عمومی معامله نمی‌شوند)
معمولاً غیر سهمی بودن و نبود سهم سرمایه‌ای و سهامداری	مزایا- نبود منافع مالکانه و ایجاد تضاد منافع سهامداران و بیمه‌گذاران معایب- امکان افزایش سرمایه، تنها با استقراض پول از بیمه‌گذاران یا افزایش نرخ‌ها
غیر متقابل سازی (سهمی کردن شرکت) در صورت لزوم	مزایا- کسب سهام بیمه‌شدگان و برخورداری شرکت از انعطاف‌پذیری و دسترسی بیشتری به سرمایه و امکان رشد با سرعتی بیشتر
منبع اصلی درآمد، حق بیمه پرداختی بیمه‌گذاران	معایب- محدودیت در توانایی تنوع بخشیدن به منابع درآمد
توزیع یا سرمایه‌گذاری مجدد هر گونه سود حاصل از حق بیمه و سرمایه‌گذاری، مبتنی بر اصول تعاون و تبرع، رعایت شرع و کمک‌های خیریه	مزایا- اغلب هزینه‌های کمتری دارند و قیمت رقابتی‌تری نسبت به همتایان بیمه سهمی خود ارائه می‌دهند.
مستلزم رعایت اخلاق و موازین اسلامی و استواری بر ارزش‌های خودیاری، دموکراسی، برابری، انصاف و اتحاد	مزایا- مؤید مبانی معاملات اسلامی و رفع شبهات فقهی برخی از مذاهب پنج‌گانه فقه اسلامی
فقدان استانداردسازی، به‌دلیل تفاسیر متفاوت از فقه، براساس قوانین اسلامی منطبق بر «فقه اسلامی» رایج در مذاهب ۵ گانه فقه اسلامی	مزایا- پیشگیری از تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص و حمایت از اقشار محروم جامعه در راستای تحقق عدالت اجتماعی - انسانیت مشترک و بالا رفتن شانس پذیرش ازسوی مسلمانان و غیرمسلمانان
انجام فعالیت تحت نظارت کمیته یا هیئت شرعی	معایب- معضل اصلی در این نوع بیمه عدم ترویج و توسعه یکسان «محصولات رقابتی اسلامی» در سراسر جهان است که باعث ایجاد هرج‌ومرج و ایجاد الگوهای مختلف عملیاتی برای ارائه محصولات تکافلی
شفافیت در عملکرد	مزایا- ایجاد جذابیت و رونق برای مسلمانان معایب- ایجاد محدودیت در فعالیت و سرمایه‌گذاری و حتی واگذاری اکتایی به شرکت‌های غیرتکافلی
سهیم بودن مشارکت‌کنندگان در مازاد پذیرهنویسی و سود سرمایه‌گذاری تکافل	مزایا- مشخص بودن میزان کارمزد و ایجاد اطمینان برای اعضا از عملکرد شرکت مزایا- ایجاد جذابیت و ارائه قیمت رقابتی‌تر با دیگر بیمه‌ها

جمع‌بندی و پیشنهادها

با توجه به یافته‌های تحقیق می‌توان گفت که به‌رغم وجود شباهت‌هایی در دو نظام بیمه‌ای مورد مقایسه از قبیل هدف، تسهیم ریسک، تسهیم سود و زیان پذیرهنویسی و سرمایه، حق بیمه عادلانه‌تر، عملکرد شفاف، کاهش هزینه‌ها و ...، اما هریک از این نظام‌های بیمه‌ای دارای نقاط افتراق و مزایا و معایبی از قبیل وجود محدودیت‌هایی در فعالیت، سرمایه‌گذاری، شرع، نوع پوشش، نحوه پوشش‌دهی ریسک و ... که همه آن‌ها بیانگر این مطلباند که با

وجود شباهت در سازوکار اشتراک ریسک، این دو نظام بیمه‌ای هریک جامعه هدف خاص خود را دارند و نباید اشتراکات مفهومی موجب خلط معانی و کاربرد این بیمه‌ها با یکدیگر شود. بدین ترتیب افراد با کسب آگاهی و شناخت نقاط افتراق و اشتراک میان این دو نوع بیمه می‌توانند به راحتی با در نظر گرفتن نوع ریسک، باورها و اعتقادات خود و همچنین احتساب مزایا و معایب موجود در این دو نوع از بیمه رایج، مناسب‌ترین الگو و نظام بیمه‌ای با شرایط خود را انتخاب کنند.

(14 Pages).

- Abd Nasir, A. Y.; Hasan, N.I.H., (2023). Principles and practices of Takaful. Unit Penerbitan Politeknik Sultan Salahuddin Abdul Aziz Shah.
- Abdul Maliki, H.; Azadbakht, F.; Elahi, M.; Soltani, H.; Mohammadi, M., (2013). Studying the theoretical foundations and management structure of cooperative insurance, Research Project, Insurance Research center. [In Persian]
- Afghanistan Ministry of Finance, (2019). Afghanistan takaful law. In: Ministry of finance of Afghanistan. Afghanistan.
- Ali, M.M., (2016). Takaful models: Their evolution and future direction. *Islam Civilisational Renewal*, 274(4127): 1-17 (17 Pages).
- Amid, H., (1996). Farhang Amid. Amir Kabir. Third edition. Tehran. Iran. [In Persian]
- Semark, D., (2013). P & I Clubs: Law and Practice. Informa Law from Routledge.
- Anyomi, S.K., (2023). Efficiency: Mutual vs. Stock PL Insurers. *Finance Res. Lett.*, 53, 10363.
- Archer, S.; Karim, R.A.A., (2007). Measuring risk for capital adequacy: the issue of profit sharing investment accounts. *Islamic finance: Regul. Challenge*, 394, 223.
- Aysan, A.F.; Disli, M.; Ng, A.; Ozturk, H., (2016). Is small the new big? Islamic banking for SMEs in Turkey. *Econ. Modell.*, 54, 187-194 (7 Pages).
- Bagheri, M.; Hosseini Balouchi, M., (2023). Vessel insurance; Commercial needs and contractual choices or legal obligations; domestic and international regulations. *J. Res. Energy Law Stud.*, 8(2): 257-274 (17 Pages). [In Persian]
- Bank Negara Malaysia, (1984). Malaysian Takaful Law. In: Malaysia, B.N. (Ed.). Malaysia.
- Barakat, A.M., (2024). Assessing the viability of implementing mutual company structure in Takaful insurance within Saudi Arabia: A comparative study with the United States. *Manchester J. Transnational Islamic Law Pract.*, 20(2).
- Barou, N., (1936). Cooperative insurance, P.S. King & Son, London publication.
- Benjaafar, S.; Kong, G.; Li, X.; Courcoubetis, C., (2019). Peer-to-peer product sharing: Implications for ownership, usage, and social welfare in the sharing economy. *Manage. Sci.*, 65(2): 477-493 (16 Pages).
- Bennett, H., (2006). Law of Marine Insurance. Oxford University Press.
- Billah, M., (2003). Islamic and Modern Insurance: Principles and Practices, Ilmiah Publishers, Malaysia.
- Birds, J.; Lynch, B.; Paul, S., (2022). MacGillivray on insurance law. Sweet and Maxwell.
- Cahyandari, R.; Kalfin, S.; Purwani, S.; Ratnasari, D.; Herawati, T.; Mahdi, S., (2023). The development of Sharia insurance and its future sustainability in risk management: A systematic literature review. *Sustainability*, 15(10): 8130.
- Cheikh, B., (2013). Abstract to Islamic insurance (takaful). *Insur. Risk Manage.*, 81(3-4): 291-304 (14 Pages).
- Ebrahimi, S.N.; Keshavarzi, G.; Keshavarz Bahadori, N.; Sharifi, S., (2017). The Role of P & I Clubs in Indemnifying Oil Pollution Damages. *J. Res. Energy Law Stud.*, 3(2): 169-192 (23 Pages). [In Persian]
- Elahi, M., (2018). Jurisprudential and legal analysis of foundations, nature and effects of Takaful institution (comparative study in Iranian and Malaysian laws). Ph.D. thesis, University of Higher Institute of Management and Planning Education and Research. Iran. [In Persian]
- Farahidi, K., (1988) Kitab Al-Eyn, Qom: Hejrat.

مشارکت نویسندگان

فاطمه آزادبخت: مفهوم و طرح مقاله، جمع‌آوری و اخذ داده‌ها، تحلیل و تفسیر داده‌ها، پیش‌نویس مقاله، تحلیل آماری و ترجمه. ابراهیم یاقوتی: مفهوم و طرح مقاله، پیش‌نویس مقاله، بازنگری مقاله و محتوای کیفی، نظارت و سرپرستی. یوسف درویشی هویدا: بازنگری مقاله و محتوای کیفی، نظارت و سرپرستی.

تشکر و قدردانی

این مقاله مستخرج از رساله دکتری تخصصی است. از همه کسانی که در این مسیر ما را یاری نمودند، سپاس و تشکر خود را اعلام می‌داریم، همچنین از پژوهشکده بیمه که امکان پژوهش در این حوزه را برای ما فراهم آورده است، کمال قدردانی خود را ابراز می‌کنیم.

تعارض منافع

نویسنده (گان) اعلام می‌دارند که در خصوص انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه‌براین، موضوعات اخلاقی شامل سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوءرفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر از سوی نویسندگان رعایت شده است.

دسترسی آزاد

کپی‌رایت نویسنده(ها): ©2025 این مقاله تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 اجازه استفاده، اشتراک‌گذاری، اقتباس، توزیع و تکثیر را در هر رسانه یا قالبی مشروط بر درج نحوه دقیق دسترسی به مجوز CC و منوط به ذکر تغییرات احتمالی در مقاله می‌داند. از این‌رو به استناد مجوز یادشده، درج هرگونه تغییرات در تصاویر، منابع و ارجاعات یا سایر مطالب از اشخاص ثالث در این مقاله باید در این مجوز گنجانده شود، مگر اینکه در راستای اعتبار مقاله به اشکال دیگری مشخص شده باشد. در صورت درج نکردن مطالب یادشده و یا استفاده‌ای فراتر از مجوز فوق، نویسنده ملزم به دریافت مجوز حق نسخه‌برداری از شخص ثالث است.

به‌منظور مشاهده مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 به نشانی زیر مراجعه شود:

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

یادداشت ناشر

ناشر نشریه پژوهشنامه بیمه با توجه به مرزهای حقوقی در نقشه‌های منتشرشده بی‌طرف باقی می‌ماند.

منابع

- Holy Quran
- Abdikerimova, S.; Feng, R., (2022). Peer-to-peer multi-risk insurance and mutual aid. *Eur. J. Oper. Res.*, 299(2): 735-749

- Ghebresilassie, M.H., (2013). The Role of P&I Clubs in Indemnifying Damages with Special Reference to Oil Pollution. Master's degree, Department of Law, Lund University.
- Gonulal, S.O., (2012). Takaful and mutual insurance: Alternative approaches to managing risks. World Bank Publications.
- Hassan, H.A., (2020). Takaful models: Origin, progression and future. J. Islamic Mark., 11(6): 1801-1819 (19 Pages).
- Hassan, H.A.; Abbas, S.K., (2020). Factors influencing the investors' intention to adopt Takaful (Islamic insurance) products: A survey of Pakistan. J. Islamic Mark., 11(1): 1-13 (13 Pages).
- Khan, A., (2009). Takaful: Concepts and models, Al-Huda Workshop on Takaful management, Nov 3
- Lim, J.; Idris, M. F.; Carissa, Y., (2010). History, progress and future challenge of Islamic insurance (Takaful) in Malaysia. In Proceedings from Oxford business and economics conference program.
- Lone, F.A.; Ahmad, S., (2017). Islamic finance: More expectations and less disappointment. Investment Manage. Financ. Innovations, (14): 134-141 (7 Pages).
- Lone, F.A.; Bhat, U.R., (2018). Does the tag "Islamic" help in customer satisfaction in dual banking sector. J. Islamic Mark., 10(1): 138-149 (12 Pages).
- Mahmoodsalehi, J., (2020), Insurance rights, Insurance Research Center Publication.
- Mahmoodsalehi, J., (2009), Insurance & Business Culture, Insurance Research Publication.
- Matsawali, M.S.; Abdullah, M. F.; Yeo, C. P.; Abidin, S. Y.; Zaini, M. M.; Ali, H. M.; Yaacob, H., (2012). A study on Takaful and conventional insurance preferences: The case of Brunei. Int. J. Bus. Social Sci., 3(22): 1-14 (14 Pages).
- Meadows, D.H., (2008). Thinking in Systems: A Primer. Chelsea Green Publishing.
- Mediawati, N.F.; Muis, L.S.; Faizin, M.F., (2023). The nature of mutual insurance and legal protection for policyholders: A lesson from Indonesia. Varia Justicia.
- Mohagheghdamad, M., (1992). Mutual insurance in the Islamic background (Aqeela and Jarira guarantee). The Judiciary Law J., 56(6): 39-62 (23 Pages).
- Nugroho, M. T.; Setiawan, P.; Rahmasari, O., (2021). Student's preferences in the selection of online shopping goods delivery services. Sci. J. Ind. Eng., 20(2): 210-220 (11 Pages).
- Peykarjoo, K., (2001). Examining the characteristics, capabilities and reasons for the success of cooperative insurance companies in the last decade. Res. J. Insur., 61. [In Persian]
- SwissRee, (2016). Mutual insurance in the 21st century: Back to the future. Sigma, 4, 44.
- Shaikh, S. A.; Ismail, A.G.; Shafiai, M.H.M., (2011). ISRA Int. J. Islamic Finance.
- Swartz, N. P.; Coetzer, P., (2010). Takaful: An Islamic insurance instrument. J. Dev. Agric. Econ, 2(10), 333-339.
- Tohidinia, A.; Ghanbari Meman, S., (2018). A Comparative Economic Analysis of Cooperative Insurance with Other Types of Insurance and Provide A Combined Pattern Consistent With Shariah. Islamic Econ. Stud. J., 10(2): 179-221 (43 Pages). [In Persian]
- Van Hull, K., (2016). A practical guide to understanding mutual insurance. ICMIF
- Wahyono, N.; Palupi, I.D., (2021). The effect of premium income, claim payment, risk-based capital, investment return, and underwriting result on the profits of insurance companies listed on the Indonesia Stock Exchange for the 2015- 2018 Period. J. Indones. Finance. Res., 6(2): 142-153 (12 Pages).
- Zare Beromi, M.; Kazemi, F., (2020). Rebellion and its Alternatives in the Holy Quran (Analytical and Root Research on the Thought of Rebellion in Islamic Texts). Contemp. Lit. Stud., 12(46): 83-108 (26 Pages).
- Zulkifly Abdul Malek, B.A., (2011). The influence of the Egyptian Muslim Brotherhood on the Muslim Youth Movement of Malaysia (ABIM), Master's degree, Faculty of the Graduate School, Arts and Sciences of Georgetown University.

AUTHOR(S) BIOSKETCHES	معرفی نویسندگان
فاطمه آزادبخت، دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران - Email: azadbakht@irc.ac.ir - ORCID: 0009-0000-4767-6321 - Homepage: https://ctb.iau.ir/fa ابراهیم یاقوتی، دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران - Email: e.yaghouti@iauctb.ac.ir - ORCID: 0000-0003-2091-5374 - Homepage: https://ctb.iau.ir/faculty/a-yaghouti/fa یوسف درویشی هویدا، استادیار گروه فقه و مبانی حقوق، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران - Email: yousefdarvishihoveyda@yahoo.com - ORCID: 0009-0001-2320-3850 - Homepage: https://ctb.iau.ir/faculty/y-darvishihovida-theo/fa	
HOW TO CITE THIS ARTICLE Azadbakht, F.; Yaghouti, E.; Darvishihoveyda, Y., (2025). Comparative analysis of insurance systems based on risk sharing mechanism (Case study: mutual and takaful insurances). Iran. J. Insur. Res., 14(1): 81-94. DOI: 10.22056/ijir.2025.01.06 URL: https://ijir.irc.ac.ir/article_160332.html?lang=en	